

СУДОВА МИСТЕЦТВО- ЗНАВЧА ЕКСПЕРТИЗА

УДК 343.98

І. Л. Ходченко
завідувач сектору

*Київський науково-дослідний інститут судових експертиз
Міністерства юстиції України*

ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ СУДОВОЇ МИСТЕЦТВОЗНАВЧОЇ ЕКСПЕРТИЗИ

У статті розглядаються теоретичні аспекти судової мистецтвознавчої експертизи творів мистецтв, які полягають у визначенні їх класифікаційних ознак і критеріїв автентичності (справжності), а також необхідність створення систематизованого підходу до вирішення експертних завдань при проведенні судових мистецтвознавчих експертиз.

Судова мистецтвознавча експертиза, відповідно до Інструкції про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень [1] є одним з видів судової експертизи, але на відміну від інших видів судових експертиз в Україні вона існує досить нетривалий час та своїми витокami зобов'язана базовим підходам загального мистецтвознавства, яке має вже тривалу історію. Із цієї причини кількість літературних джерел, що висвітлюють проблеми судової мистецтвознавчої експертизи, її методологічну забезпеченість, особливості й аналіз відмінностей від суто мистецтвознавчих досліджень, досить обмежена.

Взагалі, мистецтвознавство — це багатогалузева наука, складовими якої є теорія й історія мистецтва, художня критика, дослідження образотворчого мистецтва, архітектури та пластичних мистецтв. Мистецтвознавча експертиза творів мистецтва, що є одним із інструментаріїв у дослідженні образотворчого мистецтва, є однокорінною із судовою мистецтвознавчою експертизою в тій частині, що співпадає з визначенням твору мистецтва. Для суто

мистецтвознавчої експертизи — це кінцева мета, а для судової мистецтвознавчої експертизи — це обов'язкова проміжна стадія, виконання якої дозволяє вирішити інші питання, які визначені органом досудового слідства або суду. Без виконання стадії визначення твору неможливо вирішувати якщо не всі, то переважну більшість остаточних питань судових мистецтвознавчих експертиз. Цю стадію визначення твору мистецтвознавство відносить до «атрибуції» або «експертизи».

У літературних джерелах східної Європи до цього часу відсутня чітка термінологічна визначеність цих понять, наповненість їх змістом і послідовністю дій. Так, видатний російський історик мистецтва В. Лазарев під атрибуцією розумів визначення належності витвору мистецтва певному часу, школі або майстру, а експертиза включена в поняття атрибуції, тому що вона є висновком із атрибуційного дослідження, яке у свою чергу базується на методах аналізу справжності, що використовуються в експертизі [2].

В. Сичов має протилежну думку. Він виділяє атрибуцію у вузькому значенні — тобто визначення припустимого або дійсного автора об'єкта та атрибуцію в широкому значенні слова — тобто експертизу. Експертиза — це атрибуція в широкому значенні цього слова, тобто комплексне дослідження об'єкта за наступними напрямками, які називаються розділами експертизи [3]:

– атрибуція (у вузькому значенні) — визначення припустимого або дійсного автора об'єкта;

– датування — визначення припустимого або дійсного часу створення об'єкта;

– номінація — визначення припустимої або дійсної назви об'єкта та з'ясування (розшифровка) його змісту (сюжету, теми, ідеї тощо);

– автентифікація — визначення справжності самого об'єкта, точності його атрибуції, датування та номінації;

– мистецтвознавче дослідження — виявлення художніх особливостей об'єкта і його місця у творчості автора (школи, напряму), в історії мистецтва, конкретній колекції та ін.;

– експертна оцінка — визначення вартості (ринкової, аукціонної, страхової) об'єкта з урахуванням результатів експертизи та кон'юнктури на художньому ринку.

Кількість літературних джерел, що висвітлюють питання судової мистецтвознавчої експертизи в Україні, незначна й більша частина їх не розглядає методологічні аспекти досліджень, а присвячена загальним процесуальним, організаційним, тактичним, правовим і структурним питанням.

У статті «Методичні основи мистецтвознавчої експертизи» [4] авторами була вперше зроблена спроба визначити багаторівневий характер судової мистецтвознавчої експертизи, якими є: визначення технологічного (фізико-хімічного) аналізу, що встановлює матеріали, із яких виконані об'єкти дослідження, визначення співвідношень за часом конструктивних елементів, що складають основу, та образотворчу частину твору, підписів, написів, моно-

грам (тавр) та ін. Для датування станкової або книжкової гравюри — необхідність визначення виробництва паперу, на якому вона надрукована.

У статті визначаються також завдання мистецтвознавчої експертизи, які спрямовані на дослідження художніх творів із метою їх атрибуції, визначення їх культурної цінності. Також мають місце питання про віднесення наданих на експертизу матеріалів до порнографії або еротики.

Незважаючи на значне зростання об'єму проваджень судово-мистецтвознавчих експертиз, аналізу їх проведення до цього часу не відбулося. Методична база судово-мистецтвознавчої експертизи, яка нині перебуває в стані становлення й розвитку, репрезентована лише двома методиками з досліджень творів, які носять порнографічний характер, і з досліджень об'єктів нумізматики й фалеристики. Все це значною мірою сприяє появі окремих недоліків при проведенні мистецтвознавчих експертиз, які спричинені відсутністю методології досліджень наданих об'єктів, характерних, у першу чергу, для досліджень творів живопису, скульптури, творів декоративно-ужиткового мистецтва.

Проблеми судової мистецтвознавчої експертизи знаходяться в її недостатньому розробленні за відсутності доступних методологічних інструментів для її більш активного використання [5].

Більшість помилок у сфері судової мистецтвознавчої експертизи обумовлені порушенням послідовності процедур дослідження, невірним використанням засобів дослідження або використанням неприродних технічних та інших засобів, отриманням неякісного порівняльного матеріалу. На жаль, в Україні відсутня централізована база даних стосовно написаних картин, виготовлених предметів ужиткового мистецтва, паперу різних років, підписів найбільш відомих діячів мистецтва тощо.

До числа об'єктивних причин експертних помилок у сфері судового мистецтвознавства належить відсутність розробленої та апробованої загальної методики експертного мистецтвознавчого дослідження. Так, більша частина висновків експертів-мистецтвознавців являє собою короткий опис об'єкта дослідження та викладення думки експерта без надання аргументації висновків. Нагальним завданням є необхідність створення загальної методики судово-мистецтвознавчої експертизи із обов'язковою вказівкою структури експертного висновку та наведенням у дослідницькій частині свідчень про зразки для порівняльного аналізу з описом стадій експертизи, вимог, що ставляться до ілюстрацій, та ін. Наявність такої загальної методики дозволило б у подальшому підготувати й методики судово-експертного мистецтвознавчого дослідження окремих видів і родів об'єктів.

Виходячи із зазначеного, можна наголосити, що особлива роль у забезпеченні розслідування злочинів у сфері мистецтва належить судово-мистецтвознавчій експертизі.

Теоретичні основи судово-мистецтвознавчої експертизи структурно складаються з таких елементів:

- поняття судово-мистецтвознавчої експертизи;
- предмет судово-мистецтвознавчої експертизи;
- завдання судово-мистецтвознавчої експертизи;
- об'єкти судово-мистецтвознавчої експертизи та їх класифікація;
- місце судово-мистецтвознавчої експертизи в системі судових експертиз і їх класифікація.

Методичні основи судово-мистецтвознавчої експертизи містять:

- класифікацію методів судово-мистецтвознавчої експертизи;
- конкретні методики проведення судово-мистецтвознавчої експертизи творів мистецтва.

Отже, літературні джерела з питань судової мистецтвознавчої експертизи в Україні, присвячені загальним процесуальним, організаційним, тактичним, правовим і структурним питанням, та не висвітлюють методологічні аспекти досліджень.

Мистецтвознавча експертиза проводиться з метою встановлення наявності або відсутності можливості віднесення твору до спадщини того чи іншого автора, визначення ступеня збереження об'єкта, наявності або відсутності реставраційних робіт, визначення художнього рівня, належності до певного періоду часу й вартості та іншого, тобто визначає ознаки, за якими експерт може відповісти на питання: чи належить досліджуваний об'єкт до культурних цінностей, що мають історичне, художнє, наукове або етнографічне значення.

Мистецькі вироби, завдяки високому й стійкому попиту на них, досить часто стають об'єктами злочинних дій або цивільних спорів. Повне та об'єктивне розслідування злочину або вирішення цивільного позову потребує використання спеціальних знань, які застосовуються у межах судової мистецтвознавчої експертизи для вирішення конкретних питань, пов'язаних з мистецькими виробами.

Предметом судової мистецтвознавчої експертизи є фактичні дані, що мають значення для справи й пов'язані з визначенням культурної цінності, матеріальної вартості мистецького твору, відповідності його змісту та ідейного спрямування встановленим нормам суспільної моралі, які отримуються на основі використання спеціальних знань із мистецтвознавства, культурології, історії, соціології, етики, етнографії та інших наук.

Об'єктами судової мистецтвознавчої експертизи є твори образотворчого (живопис, скульптура, графіка) та декоративно-прикладного (професійного й народного) мистецтва, кіно- та відеопродукція, фотоматеріали тощо. Такі твори можуть бути виконані з різних матеріалів, а також зафіксовані на будь-яких носіях (паперових, магнітних і кінострічках, електронних тощо). Це можуть бути, наприклад, екслібри, предмети фалеристики та нумізматики, монументальні пам'ятки культури, предмети одягу, історичного текстилю, кіно- й відеофільми та ін.

Судова мистецтвознавча експертиза вирішує три основні завдання:

1. Ідентифікаційні, які включають атрибуцію (ідентифікацію) твору з визначенням його автентичності.

2. Діагностичні, які включають установлення художнього, наукового чи історичного значення твору, його віку та матеріальної вартості.

3. Класифікаційні, пов'язані з віднесенням досліджуваного твору чи виробу до конкретного класу, виду продукції.

На практиці для вирішення одного завдання досить часто необхідно вирішити інші завдання, навіть якщо вони не поставлені експерту. Тому мистецтвознавче експертне дослідження має багаторівневий, досить часто комплексний характер із залученням в експертну комісію експертів інших спеціальностей: почеркознавців, хіміків, фізиків, фототехніків та ін.

Літературні джерела з питань судової мистецтвознавчої експертизи в Україні присвячені загальним процесуальним, організаційним, тактичним, правовим та структурним питанням та не висвітлюють методологічні аспекти досліджень. Отже, методологічне забезпечення вітчизняної судової мистецтвознавчої експертизи є непорядкованим і недостатнім, що призводить до неоднозначних висновків експертів.

Судова мистецтвознавча експертиза ґрунтується у своїй практиці на таких самих засобах та методологічній базі, що й мистецтвознавча експертиза творів мистецтва.

Предметом судової мистецтвознавчої експертизи є питання, що сформульовані органами досудового слідства та суду і стосуються досліджуваного об'єкта. При цьому вирішення питань, у першу чергу, неможливе без попередньої ідентифікації твору та встановлення його статусу, що є предметом досліджень мистецтвознавчих експертиз творів мистецтв.

Судова мистецтвознавча експертиза поділяється за напрямками питань, які вона вирішує, на такі, де об'єктами досліджень є твори пластичних і прикладних мистецтв або предмети антикваріату та таким, де об'єктами досліджень є зображення (відео-, фото-, тексти, предмети), що стосуються суспільної моралі.

Кожен із напрямів судових мистецтвознавчих експертиз поділяється на декілька окремих складових залежно від різновиду (класифікаційних ознак) предмета, що досліджується.

У сучасній судово-мистецтвознавчій практиці дедалі частіше широко застосовуються загальні і спеціальні терміни та методи дослідження творів мистецтва при вирішенні питання про належність їх до культурних цінностей, що мають історичне, художнє, етнографічне та наукове значення, а також творів, що пропагують культ насильства й жорстокості. На сьогодні єдиних затверджених методик дослідження поки що не існує, як і не існує посібника, де б надавалися визначення, методи дослідження, основні критерії предметів, які застосовуються експертом у процесі складання висновків.

Перелік посилань

1. *Про затвердження Інструкції про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень та Науково-методичних рекомендацій з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень: наказ Міністерства юстиції України від 8 жовтня 1998 р. № 53/5 (зі змінами та доп.)* // Офіційний вісник України. 2009. № 44. Ст. 1488.
2. *Мясникова Ю.* Атрибуция и экспертиза как ключевые аспекты антикварного рынка // Антиквариат. Предметы искусства и коллекционирования. 2007. № 11 (52). С. 24–32. *Сычев В. Л.* О методике атрибуции (экспертизы) китайской классической живописи // Научные сообщения государственного музея Востока. Москва, 2001. Вып. XXIV. 286 с.
3. *Фоменко В. Н., Ганзенко Л. Г.* Методические основы искусствоведческой экспертизы // Новые направления криминалистических исследований в практике судебной экспертизы: тез. науч.-практ. семинара (24–25 апр., Киев). Київ, 2001. С. 93–98.
4. *Судебная искусствоведческая экспертиза* [Электронный ресурс]. Режим доступа: <http://kriminalisty.ru/stati/osnovnyie-kriminalisticheskie-vidy-sudebn>. 29.10.2016.

ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ СУДЕБНОЙ ИСКУССТВОВЕДЧЕСКОЙ ЭКСПЕРТИЗЫ

И. Л. Ходченко

В статье рассматриваются теоретические аспекты судебной искусствоведческой экспертизы произведений искусства, которые заключаются в определении ее классификационных признаков и критерий автентичности (подлинности), а также необходимость создания систематизированного подхода к решению экспертных заданий при проведении судебных искусствоведческих экспертиз.

THEORY ASPECTS OF THE FORENSIC ART EXPERTISE

I. Khodchenko

The article deals with the theoretical aspects of the forensic art examination of art's works, which consist in determining its classification characteristics and the criteria of authenticity, as well as the need to create a systematic approach to the solution of expert tasks in conducting forensic studies.